

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
ЗАШТИТНИК ГРАЂАНА
411-56/23
Београд

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

дел.бр. 27573 датум: 25.10.2023.

НАЦИОНАЛНИ МЕХАНИЗАМ ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

МОНИТОРИНГ

УСТАНОВА ЗА ИЗВРШЕЊЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Извештај о посети
Специјалној затворској болници
у Београду

Београд, октобар 2023. година

МАНДАТ НАЦИОНАЛНОГ МЕХАНИЗМА ЗА ПРЕВЕНЦИЈУ ТОРТУРЕ

Законом о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни или поступака¹ прописано је да Национални механизам за превенцију тортуре (НПМ) обавља посете установама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе, у циљу одвраћања државних органа и службених лица од било каквог облика мучења или било ког другог облика злостављања, као и ради усмеравања државних органа ка стварању смештајних и осталих животних услова у установама у којима се смештају лица лишена слободе у складу са важећим прописима и стандардима.

НПМ има право: на несметан, ненајављен и свакодобан приступ свим установама и свим просторијама у којима се налазе или се могу налазити лица лишена слободе; да насамом разговара са тим лицима и са службеним лицима, која су обавезна да сарађују тим поводом, као и са свим осталим лицима која могу имати информације значајне за поступање према лицима лишеним слободе; на приступ свој документацији која се односи на та лица; да надлежним органима даје препоруке у циљу побољшања начина поступања према лицима лишеним слободе и унапређења услова у којима се она задржавају или затварају.

По обављеним посетама, НПМ сачињава извештаје које доставља посећеним установама. Након тога, НПМ одржава стални дијалог са посећеном установом, као и органом у чијем је саставу та установа, у циљу отклањања утврђених недостатака који могу довести до појаве тортуре, нељудског или понижавајућег поступања.

У члану 2а Закона одређено је да Заштитник грађана обавља послове НПМ и да у обављању тих послова сарађује са омбудсманима аутономних покрајина и удружењима чијим је статутом предвиђени циљ удруживања унапређење и заштита људских права и слобода, у складу са законом.

У институцији Заштитника грађана формирана је посебна организациона јединица Одељење националног механизма за превенцију тортуре, која обавља стручне послове НПМ.

Заштитник грађана и Покрајински омбудсман АП Војводине су потписали Меморандум о сарадњи у обављању послова НПМ,² којим је предвиђено је да ће Покрајински омбудсман активно учествовати у посетама мониторинг тима НПМ установама у којима су смештена лица лишена слободе, а које се налазе на територији АП Војводине.

На основу спроведеног јавног позива³, Заштитник грађана је изабрао удружења са којима ће остваривати сарадњу у обављању послова НПМ и то: Комитет правника за људска права, Виктимолошко друштво Србије, Центар за интеграцију младих, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Одбор за људска права Ваљево и КликАктив – Центар за развој социјалних политика, и са њима закључио споразуме о сарадњи.

¹ „Службени лист СЦГ – Међународни уговори“, бр. 16/05 и 2/06 и „Службени гласник РС – Међународни уговори“, бр. 7/11.

² Потписан 12. децембра 2011. године.

³ „Службени гласник РС“, бр. 82/22.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ПОСЕТИ

УСТАНОВА	Специјална затворска болница (СЗБ)
ЦИЉ ПОСЕТЕ	Обављање послова Националног механизма за превенцију тортуре (НПМ) у складу са чл. 2а Закона о ратификацији Опционог протокола уз Конвенцију против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака.
ПОСЕТУ ОБАВИО	Заштитник грађана у обављању послова НПМ
ВРСТА ПОСЕТЕ	Ванредна посета
ДАТУМ ПОСЕТЕ	6. октобар 2023. године
НАЈАВА ПОСЕТЕ	Посета је ненајављена
САСТАВ ТИМА	<i>Вођа тима</i> др Наташа Тањевић, заменица заштитника грађана и руководиоца НПМ <i>Чланови тима</i> Марко Анојчић, Заштитник грађана / Одељење НПМ Ивана Босилъчић – Заштитник грађана/ Стручна служба

САРАДЊА ЗАПОСЛЕНИХ СА ТИМОМ НПМ

Руководство СЗБ и запослени са којима је тим НПМ током посете обавио разговоре остварили су пуну сарадњу са тимом НПМ, пружили тражене информације и омогућили приступ и преглед просторија, као и несметан увид у затражену документацију. **Професионално поступање руководства и службеника СЗБ током трајања посете НПМ представља пример добре праксе у поступању, у складу са законом предвиђеном обавезом сарадње органа са НПМ.**

ОСНОВНА ЗАПАЖАЊА ИЗ ПОСЕТЕ

1. МАТЕРИЈАЛНИ УСЛОВИ

НПМ похваљује све напоре и активности које су руководство СЗБ и Управа за извршење кривичних санкција предузели у циљу унапређења материјалних услова у СЗБ. Наведено укључује постављање два лифта од којих је један приступачан за инвалидска колица и болничке кревете, реновирање соба, замену свих врата и прозора, редовно хигијенско кречење, реновирање простора за боравак на свежем ваздуху и др. **Међутим, и поред извршених адаптација и реновирања, услови смештаја не задовољавају прописане стандарде, пре свега просторне⁴, с обзиром на то да број лица у СЗБ значајно превазилази смештајне капацитете ове установе.**

⁴ Минимални стандард Европског комитета за спречавање мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања за лични животни простор у затворским установама у ћелији за више затвореника је 4 м² животног простора + потпуно одвојени санитарни чвор.

На дан посете НПМ у СЗБ се налазило укупно 888 лица лишених слободе, што је за око 300 лица изнад званичног, службеног капацитета. Наведено отежава несметано функционисање СЗБ и неповољно утиче на пружање здравствене заштите и остваривање других права лица лишених слободе која се у њој налазе.

У већини спаваоница смештено је више од четири пацијента, пролаз између кревета је узан, нема довољно столица и ормарића за одлагање личних ствари за сваког пацијента, те су током оброка поједини принуђени да седе на креветима и једу. Осим у собама, НПМ је у појединим блоковима уочио да се, у ходницама испред соба, налази велики број лица на веома скућеном простору.

Као негативне последице пренасељености највише долазе до изражаја скућен смештај, стални недостатак приватности и смањење броја и трајања активности ван спаваоница. Истовремено, број лица превазилази доступни просторни капацитет установе и капацитете особља, што може довести до повећане тензије, а тиме потенцијално и повећања ванредних догађаја, посебно са елементима насиља. Европски комитет за спречавање мучења, нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (ЦПТ) сматра да је питање минимума животног простора непосредно повезано са посвећеношћу сваке државе чланице Савета Европе поштовању достојанства лица лишених слободе.⁵

Према подацима из посете НПМ обављене октобра 2020. године број лица у СЗБ на дан 20.9.2020. године износио је 705, а у време посете ЦПТ у марту 2021. године тај број износио је 759. Имајући у виду бројно стање у време посете 2021. године, ЦПТ је у Извештају о посети који је упутио Влади Републике Србије препоручио „да се хитно предузму мере за смањење броја пацијената у затворској болници и за побољшање материјалних услова, посебно реновирањем и повећањем броја санитарних чворова. Свака соба треба да буде опремљена са најмање креветом, ормарићем, столицом и стоним простором за сваког пацијента. Пожељно је да собе не смеју да приме више од четири пацијента заједно. Пацијентима треба обезбедити одговарајућу опрему за исхрану, одржавање хигијене и одржавање хигијене у соби“⁶.

Од укупног броја лица која су се у време ове посете НПМ налазила у СЗБ, према њих 477 извршавала се мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, према 258 лица мера безбедности обавезног лечења алкохоличара или мера безбедности обавезног лечења наркомана, а 9 лица се налазило на извршењу истих заштитних мера изречених у прекршајним поступцима⁷. На спровођењу мере обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи налазило се 433 мушкараца, 40 жена и 4 малолетника.

Такође, у време посете НПМ, у СЗБ се налазило и 141 лице којима је суд одредио привремени смештај у СЗБ, односно притвор у складу са чланом 524. Законика о кривичном поступку, због постојања оправдане опасности да би услед душевних сметњи могла да изврше кривично дело, а за које се основано може претпоставити, с обзиром на здравствено стање, да ће након тога наставити да бораве у СЗБ на извршењу мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у овој установи.

НПМ констатује значајан пораст броја лица којима су изречене мере безбедности медицинског карактера⁸, као и присуство малолетника, којима се у СЗБ, а посебно

⁵ Стандарди ЦПТ: Животни простор по затворенику у затворским установама: ЦПТ стандарди, СРТ/Inf (2015) 44.

⁶ Извештај Влади Србије о посети Србији коју је извршио Европски комитет за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања (ЦПТ) од 9. до 19. марта 2021. године, СРТ/Inf (2022) 03; тачка 110.

⁷ Заштитне мере медицинске природе које се могу изрећи за прекршаје: Обавезно лечење зависника од алкохола и психоактивних супстанци и Обавезно психијатријско лечење.

⁸ Према подацима и констатацијама из Анализе примене мера безбедности медицинског карактера у кривичноправном систему Републике Србије (др Међедовић, др Петровић, др Вујичић), која обухвата

у условима пренасељености смештајних капацитета и недостатка специјализованог особља за рад са њима не може обезбедити режим и лечење у складу са њиховим узрастом и посебним потребама.

Додатно забрињавају подаци добијени од руководства СЗБ да је од почетка 2023. године примљено на извршење мера безбедности 765 лица (287 на меру обавезног лечења и чувања у психијатријској установи, 195 на меру обавезног лечења наркомана и 283 на меру обавезног лечења алкохоличара), а да је установи у истом периоду од стране судова достављена на извршење још 251 правноснажна одлука за исто толико лица, што говори у прилог томе да ће број лица у СЗБ наставити да се повећава.

Порасту броја изречених мера безбедности медицинског карактера погодује и чињеница да нису уређене посебне стручне процедуре нити правила о лиценцирању медицинских стручњака који дају експертизе и правила контроле квалитета извршеног психијатријског вештачења, као и стандарди психијатријске дијагностике на основу којих је могуће препоручити изрицање ових мера.

С обзиром на налазе из посете, а полазећи од релевантних одредаба Закона о извршењу кривичних санкција, односно Кривичног законика⁹, којима је прописано да се мера обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи извршава у Специјалној затворској болници, а изузетно у другој здравственој установи, односно да се мере обавезног лечења наркомана и обавезног лечења алкохоличара извршавају у заводу за извршење казне затвора или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи, НПМ сматра да су наступиле изузетне околности које оправдавају упућивање ових лица на извршење изречене мере у другу здравствену установу, односно одговарајућу здравствену или другу специјализовану установу, а не у СЗБ.

1.

ПРЕПОРУКА

Управа за извршење кривичних санкција обавестиће надлежне судове о пренасељености СЗБ, како би судови приликом упућивања лица на извршење мера безбедности медицинског карактера имали у виду да су наступиле изузетне околности које оправдавају упућивање у другу здравствену установу, односно одговарајућу здравствену или другу специјализовану установу, у смислу одредаба члана 195. став 2. Закона о извршењу кривичних санкција и чланова 83. став 2. и чл. 84. ст. 2. Кривичног законика.

период од 2013. до 2017. године приметан је значајан процентуални пораст у изрицању психијатријских мера безбедности. Тако је мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи у 2017. години примењена за 70% више него у 2013. години, док је код мере безбедности обавезног психијатријског лечења на слободи примена увећана за 44% у 2017. у односу на 2013. годину.

⁹ Члан 195. став 1. и 2. Закона о извршењу кривичних санкција: „Упућивање лица на извршење мере обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи врши надлежни суд који је изрекао меру у првом степену. Мера из става 1. овог члана извршава се у Специјалној затворској болници, а изузетно у другој здравственој установи.“

Члан 83. став 1. и 2. Кривичног законика: „ (1) Учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе опојних дрога и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд ће изрећи обавезно лечење. (2) Мера из става 1. овог члана извршава се у заводу за извршење казне или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лечењем, али не дужи од три године.“

Члан 83. став 1. и 2. Кривичног законика: „ (1) Учиниоцу који је учинио кривично дело услед зависности од употребе алкохола и код којег постоји озбиљна опасност да ће услед ове зависности и даље да врши кривична дела, суд ће изрећи обавезно лечење. (2) Мера из става 1. овог члана извршава се у заводу за извршење казне затвора или у одговарајућој здравственој или другој специјализованој установи и траје док постоји потреба за лечењем, али не дужи од изречене казне затвора.“

СЗБ је намењена и за лечење осуђених и притворених лица оболелих од соматских болести којима је потребно болничко стационарно лечење, односно чије лечење превазилази могућности лечења у амбулантима и стационарима завода у којима се налазе на извршењу казне затвора или мере притвора (а не ради се о тешким соматским обољењима за која је неопходно високоспецијализовано лечење или операција), али се услед пренасељености СЗБ ова лица углавном упућују на болничко лечење у локалне здравствене установе у којима се организује и њихово чување, што додатно оптерећује систем извршења јер захтева континуирано присуство службеника обезбеђења.

Такође, СЗБ је намењена и за лечење акутних психијатријских стања, односно за лечење лица која су психијатријски оболела током трајања притвора или у току издржавања казне затвора, а чије лечење превазилази могућности амбулантног и стационарног лечења у заводима у којима се налазе.

Описани услови доводе у питање могућност СЗБ да обезбеди одговарајуће лечење и негу свим лицима лишеним слободе којима је намењена.

Према стандардима ЦПТ и Европским затворским правилима затвореник који је душевно оболео требало би да буде чуван и негован у болничком објекту који је одговарајуће опремљен и који поседује стручно особље. Тај објекат може бити цивилна душевна болница или посебно опремљен психијатријски објекат унутар затворског система. Са једне стране, често се тврди да је са етичке тачке гледишта добро да ментално оболели затвореници буду хоспитализовани изван затворског система, у установама које воде службе јавног здравља. Са друге стране, могу се чути аргументи да психијатријски објекти унутар затворског система омогућавају да се нега врши под оптималним условима безбедности, и да се активности здравствених и социјалних служби интензивирају унутар тог система. Који год пут да се изабере, смештајни капацитет психијатријског објекта у питању мора бити адекватан; врло често постоји продужени период чекања пре него што се изврши неопходни премештај. Премештај дате особе у психијатријски објекат мора се третирати као питање од највећег приоритета.¹⁰

Здравствене услуге особама лишеним слободе су предмет од директног значаја за мандат ЦПТ-а. Незадовољавајући ниво здравствене неге може брзо довести до ситуација које спадају у оквир термина «нечовечног или понижавајућег поступања».¹¹ ЦПТ пажљиво испитује животне услове пацијената и њихово лечење; не одговарајуће мере у овом домену могу веома брзо довести до ситуација које се могу оквалификовати као нечовечно или понижавајуће поступање. Обезбеђење таквих материјалних услова који омогућавају лечење и добробит пацијената би требало да буде циљ; психијатријском терминологијом речено, ради се о стварању позитивног терапијског окружења. Ово је од важности не само за пацијенте, него и за особље које ради у психијатријским установама. Надаље, морају се обезбедити одговарајуће лечење и нега, како психијатријска тако и соматска; у вези принципа једнакости неге, медицинско лечење и здравствена нега која се обезбеђује особама које су присилно смештене у психијатријске институције морају бити слични онима који се пружају добровољним психијатријским пацијентима.¹²

Имајући у виду описане услове, преоптерећеност смештајних капацитета и недовољан број запослених, НПМ указује надлежним органима да је овакво стање на дужи рок неодрживо и да би, у продуженом трајању и кумулативно, могло достићи праг нечовечног и понижавајућег поступања према лицима лишеним слободе која се налазе у СЗБ, као и да уједно представља ризик за безбедан рад запослених и пораст броја нежељених догађаја.

¹⁰ Трећи општи извештај СРТ/Inf (93)12 и Препорука Рец (2006)2 Комитета министара државама чланицама у вези са европским затворским правилима, тачка 43.

¹¹ СРТ/Inf (93)12, тачка 30.

¹² Извод из 8. општег извештаја ЦПТ, објављеног 1998. године, СРТ/Inf(98)12-part, тачка 32.

2. ЗАПОСЛЕНИ И УСЛОВИ РАДА

Несметано функционисање СЗБ, посебно у условима пренасељености, значајно отежава чињеница да постоји недовољан број особља за пружање одговарајуће и индивидуализоване неге свим лицима која се у њој налазе, посебно због броја и разноликости пацијената које треба лечити и административних задатака које особље мора да испуни.

За разлику од података из септембра 2020. године и марта 2021. године када је укупан број запослених у СЗБ био 311, октобра 2023. године број запослених је 281, при чему је на дан посете НПМ било запослено само 8 лекара специјалиста психијатрије¹³. Наведени подаци забрињавају, посебно ако се има у виду да је септембра 2020. године број лекара специјалиста психијатрије био 14, а марта 2021. године, приликом посете ЦПТ, тај број био 13, те да је и код овог броја психијатара ЦПТ препоручио српским властима да повећају здравствено особље у Затворској болници, посебно психијатре, медицинске сестре и радне терапеуте¹⁴.

Према службеним наводима, СЗБ не може да задржи кадар, пре свега због немогућности да понуди исту или приближну плату коју лекари психијатри добијају на клиникама и у специјалним болницама за психијатријске болести. Према наводима руководства, конкурс је увек отворен, али нема заинтересованих за запошљавање у овој установи.

У погледу услова рада, иако здравствени радници у СЗБ имају скраћено радно време (по 36 сати недељно), број пацијената утиче на њихову преоптерећеност. НПМ указује да је потребно благовремено предузети одговарајуће мере заштите и превенције да се предупреди настанак тзв. синдрома изгарања код психијатара и других здравствених радника запослених у СЗБ, те даљег одлива неопходних стручних кадрова из ове установе.

Поред тога, недостатак запослених отежава спровођење терапијских активности и индивидуалних планова лечења пацијената. Спровођење индивидуалне психотерапије и саветовање, због мањка особља у односу на број лица на извршењу мере, практично није оствариво, окупациона и групна терапија се отежано одвијају, а лечење се у знатној мери своди на фармакотерапију.

2.

ПРЕПОРУКА

Министарство правде - Управа за извршење кривичних санкција предузеће мере и активности из своје надлежности ради предлагања и измена важећих подзаконских прописа и општих аката¹⁵ како би се услови рада, укључујући компетитивне зараде и друга примања из радног односа здравствених радника запослених у СЗБ, у том погледу изједначили са запосленима у здравственим установама секундарног и терцијарног нивоа здравствене заштите за рад исте врсте.

Министарство правде - Управа за извршење кривичних санкција предузеће без одлагања све активности из своје надлежности, укључујући попуњавање упражњених радних места преузимањем, радно ангажовање по уговорима о допунском раду и др., ради запошљавања недостајућег кадра у СЗБ.

¹³ Од којих је један лекар специјалиста психијатрије стекао услове за одлазак у пензију.

¹⁴ СРТ/Inf (2022) 03; тачка 127.

¹⁵ Уредба о коефицијентима за обрачун и исплату плата у Управи за извршење кривичних санкција, Уредба о звањима у Управи за извршење кривичних санкција, Правилник о систематизацији радних места...

3. ИЗВРШЕЊЕ МЕРЕ БЕЗБЕДНОСТИ ОБАВЕЗНОГ ПСИХИЈАТРИЈСКОГ ЛЕЧЕЊА И ЧУВАЊА У ЗДРАВСТВЕНОЈ УСТАНОВИ

Извршење мера безбедности медицинског карактера, а посебно мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, која је неограниченог временског трајања, није довољно и адекватно регулисано. Отуда се поједина лица у овој установи налазе неколико деценија и, притом, вишеструко дуже од максималне прописане казне затвора за кривично дело, односно противправно дело које су учинили у стању неурачунљивости¹⁶.

У извештају ЦПТ о посети 2021. године наводи се да је делегација у Затворској болници открила да су пацијенти дуги низ година били без икаквог судског преиспитивања њихове ситуације, а у седам случајева на период од 25 до 32 године¹⁷ и додаје да се не може дозволити да се такво стање ствари одвија у држави у којој влада правна држава и која је посвећена заштити права свих особа у њеној надлежности.¹⁸

У СЗБ се налази и велики број лица из социјалних разлога, односно због изостанка адекватног социјалног прихвата и подршке у заједници, од којих је преко 50 лица са тешким или средњим менталним ретардацијама.

Наиме, иако је законом прописано да ће суд обуставити меру безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи кад утврди да је престала потреба за лечењем и чувањем учиниоца у здравственој установи¹⁹, у пракси су у том погледу уочени бројни проблеми. За обуставу мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи у пракси је од пресудног значаја да ли у отвореној средини лица имају породицу која је спремна да их прихвати, односно да ли имају обезбеђен социјални прихват. Уколико то није случај, судови, без обзира што више нема медицинских индикација за лечење у здравственој установи затвореног типа, не прихватају предлог установе за обуставу ове мере и њену замену мером обавезног психијатријског лечења на слободи.

У вези са описаном праксом, НПМ скреће пажњу на то да је Уставни суд усвојио уставну жалбу и утврдио повреду права на слободу и безбедност²⁰, зајемченог одредбом члана 27. став 1. Устава Републике Србије, лица за које је комисије лекара СЗБ утврдила да се здравствено стање окривљеног побољшало, те да стога није потребна даља примена мере безбедности затвореног типа, а за које је суд, из разлога немогућности обезбеђивања адекватног смештаја на слободи, донео решење којим изречена мера безбедности лечења и чувања у здравственој установи остаје на снази. На исти начин суд је поступио и 2015., 2018. и 2019. године према истом лицу упркос мишљењу комисије лекара за процену успешности лечења у СЗБ да би лечење лица могло бити настављено на слободи у условима континуираног психијатријског надзора, било у некој психијатријској болници било прихватом у породицу или смештајем у дом за незбринута лица, али да више нема индикација за лечењем у здравственој установи затвореног типа. По становишту Уставног суда лишење слободе подносиоца уставне жалбе услед техничких немогућности да му се

¹⁶ Један од примера је лице које се у СЗБ налази од 1993. године, а мера му је изречена јер је запалио лежај шибицом чиме је изазвао опасност по живот или тело људи или имовину већег обима пожаром. Кривичним законом, за кривично дело Изазивања опште опасности из члана 278. став 1. забрањена је казна затвора од шест месеци до пет година и новчана казна, а за квалификовани облик из става 3. тог члана од једне до осам година затвора и новчана казна.

¹⁷ У 12 најстаријих случајева који су консултовани у Затворској болници, уз признања датирана између 1989. и 1996. године, седам досијеа није садржало ниједну одлуку о преиспитивању, три досијеа су садржала једну одлуку о преиспитивању, један досије је имао две судске одлуке, а један досије имао је четири.

¹⁸ Тачка 147.

¹⁹ Члан 81. став 3. Кривичног законика.

²⁰ Одлуку Уставног суда број: Уж-7526/2015 од 27.01.2022. године.

обезбеди адекватан третман на слободи не може трајати неограничено, а држава преко поступајућег суда није пронашла адекватан начин подносиоачевог збрињавања на слободи након скоро десет година, рачунајући од акта Специјалне затворске болнице од 12. априла 2012. године²¹. Такође, по мишљењу Уставног суда, оваквим својим одлукама, Суд није дао адекватан значај подносиоачевој праву на слободу, као једном од фундаменталних људских права, а продужење трајања мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи затвореног типа, без предузимања адекватних мера ради прекида трајања мере, без реалне наде за промену, неспорно представља кршење подносиоачевог права на слободу и безбедност, зајемченог одредбом члана 27. став 1. Устава. Уставни суд је напоменуо и да је поступајући суд требало да, по службеној дужности, на сваких девет месеци испита да ли је престала потреба за лечењем и чувањем подносиоца у здравственој установи, а што у конкретном случају није учињено што је такође довело до повреде права из члана 27. став 1. Устава.

С тим у вези, НПМ напомиње да се не може очекивати да СЗБ обезбеди социјални прихват, нити да води рачуна о томе да ли лице има обезбеђен социјални прихват, јер приликом подношења предлога за преиначење ове мере у меру лечења на слободи СЗБ треба да укаже само на то да ли и даље постоје медицински разлози на наставак мере обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи. Наведено даље подразумева да када СЗБ иницира пред судом поступак за обуставу мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у тој установи, будући да је оцењено да су престали медицински разлози за даље извршење те мере у установи затвореног типа, орган старатељства би требало да обезбеди адекватан социјални прихват свом штићенику и да о томе обавести суд и СЗБ.

НПМ наглашава да се мера безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, према важећим законским прописима, обуставља када суд утврди да је престала потреба за лечењем и чувањем у здравственој установи, о чему суд одлучје на предлог, односно на основу мишљења СЗБ (или друге здравствене установе у којој се мера извршава). Прописима није предвиђено да је услов за обуставу ове мере и/или њену замену мером лечења на слободи адекватан социјални прихват о којем би требало да се стара установа у којој се мера извршава, те социјални прихват није тема којом би требало да се бави установа у којој се мера извршава, већ суд у поступку испитивања услова и основа за обуставу извршења ове кривичне санкције, која подразумева и лишење слободе, а кроз сарадњу са органом старатељства, уколико се ради о лицу које је без породичног старања.

НПМ у пракси још није затекао ситуацију да неки завод за извршење кривичних санкција не може да отпусти осуђеника коме је истекла казна затвора, јер нема одговарајући прихват у заједници. Питање социјалног збрињавања је у домену социјалне заштите, а држава преко система социјалне заштите мора да пружи одговарајућу помоћ и подршку кроз социјалне услуге. Ово подразумева сарадњу више органа, али не и условљавање, јер се у том случају, као што је горе описано, обесмишљава сврха изрицања и извршења кривичних санкција. Уосталом, изричита је законска обавеза органа старатељства да преузме бригу о оваквом лицу.²²

Према наводима запослених и подацима у које је НПМ имао увид током обављених посета СЗБ и специјалним болницама за психијатријске болести у којима се извршавају

²¹ Када је комисије лекара СЗБ први пут утврдила да се здравствено стање лица побољшало, те да стога није потребна даља примена мере безбедности затвореног типа.

²² Закон о извршењу кривичних санкција, чл. 201: „После отпуштања из здравствене установе бригу о лицу према коме је извршена мера безбедности, а које је без породичног старања, преузима орган старатељства надлежан према пребивалишту, односно боравишту лица у време када је одлука којом је мера безбедности изречена постала правноснажна.“

мере безбедности медицинског карактера, ове установе упућују надлежном суду предлог за преиначење мере обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи у меру обавезног психијатријског лечења на слободи тек када се обезбеди социјални прихват пацијента. Лекари се слажу да би здравствено стање пацијента требало да буде једини критеријум којим се руководе када се обраћају суду за преиначење мере, али истичу да ниједан суд неће прихватити предлог без обезбеђеног прихвата. С друге стране, чак и када би суд одобрио такав захтев, истичу да једноставно не могу да „избаце“ пацијента ако он нема где да оде. Запослени наводе и да социјалне установе по правилу неће да приме особу која је извршила теже кривично дело, а често се правдају и недостатком слободних места. Мада центри за социјални рад углавном поступају по захтевима болница за обезбеђење смештаја, социјалне установе домског типа такве захтеве одбијају. Центри за социјални рад достављају болници извештаје о поступању у сваком појединачном случају, као и одбијенице из социјалних установа – домова којима су се обраћали ради збрињавања лица. Тиме се круг затвара и лице за које нема више здравствених разлога за лечење у здравственој установи затвореног типа остаје у тој установи на извршењу кривичне санкције до даљњег/неограничено.

Из свега наведеног произилази да се ради о проблему који захтева сарадњу правосудних органа и Министарства правде, Министарства здравља, Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, као и Министарства за бригу о породици и демографију које обавља и послове стручног надзора над радом органа старатељства, и мултисекторски приступ ради изналажења системског решења како се Специјална затворска болница, супротно својој иницијалној сврси, не би фактички у значајном делу претварала у установу социјалне заштите, а поједина лица остајала у продуженом трајању (а некада и трајно, доживотно) лишени слободе на извршењу мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, иако су престали медицински разлози за њихово чување у тој установи, односно за њихово даље лишење слободе.

3.

ПРЕПОРУКА

Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања ће, у оквирима својих надлежности, предузети мере и активности за обезбеђивање адекватног социјалног прихвата лицима под непосредним старатељством центара за социјални рад која се налазе на извршењу мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, а за која су престали медицински разлози за даље извршење те мере.

Описана пракса, с једне стране, доводи до продуженог лишења слободе ових лица и кршења њихових људских права, а са друге стране, у знатној мери отежава функционисање СЗБ у којој велики број пацијената остаје затворен деценијама, поједини и доживотно, док се истовремено доводи у питање могућност лечења за друга лица лишена слободе којима је та установа такође намењена.

Када се има у виду да се иста мера може извршавати и у другим здравственим установама, а да се НПМ током посета специјалним болницама за психијатријске болести уверио да је положај ових лица фактички изједначен са положајем других пацијената и да у њима постоје могућности за пружање ширег спектра психотерапијских активности и активности психосоцијалне рехабилитације, НПМ сматра да се проблеми у функционисању СЗБ могу једним делом превазићи уколико би се користила законска могућност за њихов премештај у друге здравствене установе.

4.

ПРЕПОРУКА

СЗБ ће предузети мере за смањење пренасељености тако што ће за лица која се и даље налазе на извршењу мере обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи, за која су престали здравствени разлози за лечење у здравственој установи затвореног типа а у њој се налазе због изостанка социјалног прихвата, подносити предлоге надлежним судовима за њихов премештај у другу здравствену установу, у смислу одредбе члана 195. став 4. Закона о извршењу кривичних санкција²³.

НПМ овим извештајем жели да скрене пажњу Управи за извршење кривичних санкција на алармантно стање у СЗБ у погледу пренасељености и недостатка запослених, те да укаже на то да је неопходно без одлагања приступити решавању свих проблема са којима се ова установа суочава у раду, кроз спровођење упућених препорука.

Такође, НПМ овим извештајем жели да укаже на забрињавајућу праксу и пасивност надлежних органа када је реч о обезбеђивању социјалног прихвата и обустави мере безбедности обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи и замени ове мере мером обавезног лечења на слободи, те ће Извештај о посети СЗБ бити упућен и Вишем суду у Београду – судији за извршење, као и Министарству за рад, запошљавање, борачка и социјална питања.

Имајући у виду да су констатоване тешкоће које постоје у погледу услова и капацитета потребних за извршење мера безбедности медицинског карактера једним делом последица недостатака у прописима, као и ради боље заштите права грађана и спровођења препорука ЦПТ из извештаја о посети Републици Србији 2021. године, Заштитник грађана у обављању послова НПМ ће у складу са својим овлашћењима, иницирати унапређење нормативног оквира у циљу реформе мера безбедности медицинског карактера, како би извршење ових мера испунило своју сврху у сваком конкретном случају, кроз побољшање здравственог - психичког стања или отклањање зависности лица, а без повреде једног од фундаменталних Уставом зајамчених права.

²³ На предлог Специјалне затворске болнице, односно друге здравствене установе у којој се мера из става 1. овог члана извршава, суд може у току трајања мере, по претходно прибављеном мишљењу судије за извршење, одлучити да се лице према којем се мера извршава премести из једне у другу здравствену установу.